

Summary

Martyntsiiv A.M. The concept of money as a means of ensuring the recovery of criminal proceedings. – Article.

The article explores the concept of «monetary penalties» in the science of criminal process, as a means of ensuring the criminal proceedings, as a form of criminal procedural coercion and sanctions as criminal procedural justice. The main features of the monetary penalty and is it different from an administrative fine.

Key words: ensuring measures of criminal proceedings; failure to comply with procedural obligations; imposing monetary penalty; parties in criminal proceedings.

УДК 343.116

Л.В. Мединська

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри трудового,
екологічного, земельного та
аграрного права Прикарпатського
юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Однією із обов'язкових умов ефективного розслідування злочинів та подальшого їх судового розгляду є не лише фаховість та професійний досвід органів, які здійснюють кримінальне провадження, а й необхідність використання спеціальних знань різних галузей (медицини, бухгалтерії, автотехніки тощо). Потреби судочинства у використанні досягнень науки та техніки породжують необхідність залучення у провадження спеціальних суб'єктів – носіїв спеціальних знань, які після їх допуску у кримінальний процес є самостійними учасниками кримінального провадження. Це свідчить про актуальність вивчення

питання використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Незважаючи на дослідження порядку та форм використання спеціальних знань у кримінальному процесі в працях Р.С. Белкіна, А.А. Кравченко, М.Г. Щербаковського, М.О. Селіванова, О.Р. Шляхова та інших науковців, недостатньо уваги у юридичній літературі приділяється процесуальному статусу фахівців, які володіють спеціальними знаннями та залучаються у провадження для допомоги у здійсненні судочинства.

Враховуючи зазначене, метою статті є дослідження порядку використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України та характеристика осіб, які залучаються у процес як фахівці, що ними володіють.

В науковій літературі спеціальні знання визначаються як результат оволодіння певним рівнем знань і навичок діяльності в конкретній професії та спеціальності [1, с.1085]. Тобто спеціальні знання здобуваються шляхом освіти і практичної діяльності. Науковці-юристи, даючи свої визначення спеціальних знань, необхідних для певного забезпечення ефективності судочинства, в принципі не відходять від такого їх розуміння, хоча і конкретизують сферу їхнього застосування. Так, В.М. Галкін вважає їх такими, що одержані в результаті спеціального навчання або професійного досвіду [2., с.8]. З.М. Соколовський під спеціальними знаннями розуміє сукупність відомостей, одержаних в результаті професійної підготовки, що створюють для тих, хто ними володіє, можливість вирішення питань у якій-небудь галузі [3, с 202].

Аналізуючи дані визначення, можна зробити висновок, що учасники кримінального провадження, які ведуть процес чи представляють інтереси конкретних осіб (слідчий, прокурор, суддя, адвокат, представник потерпілого та інші) повинні мати відповідні спеціальні знання, необхідні кожному з них для виконання своїх процесуальних функцій. Кожен з них зобов'язаний мати певні спеціальні знання, без яких він не може обіймати ту чи іншу посаду або мати той чи інший статус. В той же час у кримінальному провадженні використовуються не лише спеціальні знання в галузі юриспруденції, а й професійні знання спеціалістів, експертів, педагогів, перекладачів та інших осіб. Тому цілком природним

є уявлення про різні рівні спеціальних знань, які повинні мати суб'єкти доказування, з одного боку, і спеціалісти, експерти – з іншого.

Як зазначає А.А. Кравченко та М.Г. Щербаковський, використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві здійснюється шляхом обов'язкової участі спеціалістів, тобто незацікавлених в результатах справи осіб, які володіють спеціальними знаннями та навиками, запрошуються для участі слідчим, прокурором, судом для вирішення спеціальних питань, що виникають при розкритті і розслідуванні злочинів. Так, залежно від процесуального статусу суб'єктів, які використовують спеціальні знання у кримінальному провадженні, науковці пропонують розділити їх на такі групи:

1) особи, які здійснюють розслідування і оперативно-розшукові заходи (слідчий, дізнавач, прокурор, суддя);

2) фахівці, процесуальне становище яких визначається наявністю у них спеціальних знань. Вони володіють процесуальними правами і обов'язками, можуть притягуватись до кримінальної чи іншої відповідальності. До них відносяться експерт, спеціаліст, лікар, педагог, перекладач, сурдоперекладач;

3) фахівці, процесуальне становище яких не визначається наявністю у них спеціальних знань (ревізор, співробітник податкової інспекції тощо) [4, с. 11].

Тобто фахівцем є особа, яка володіє особливими, часто досить рідкісними, унікальними знаннями та вмінням їх використовувати для досягнення поставленої мети [5, с. 67]. Тому у кримінальному процесі як фахівці беруть участь спеціалісти, перекладачі, експерти, педагоги, психологи [6, с. 53]

Загально визнаними є дві процесуальні форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні — судова експертиза та участь спеціаліста під час проведення процесуальних дій. Відповідно до ч.1 ст.69 КПК України, судова експертиза проводиться експертом, тобто особою, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про

обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Експерт повинен мати спеціальні знання у галузі науки, техніки, мистецтва тощо, які необхідні і достатні для того, щоб дати висновок з питань, що виникають під час досудового розслідування і судового розгляду. Спеціальні знання набуваються в процесі навчання і практичної діяльності за певною спеціальністю (фахом) [7, с. 109]. Відповідно до ст. 10 закону України «Про судову експертизу», судовими експертами можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче за спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в спеціалізованих установах Міністерства юстиції України та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [8].

Для проведення слідчих дій у кримінальне провадження залучається спеціаліст, яким відповідно до ст. 71 КПК України є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Як і експерт, спеціаліст є особою, яка володіє спеціальними знаннями, проте наділена іншими, ніж експерт, процесуальними функціями. Він допомагає у збиранні (виявленні, фіксації та вилученні) доказів, використовуючи техніко-криміналістичні, судово-медичні, інженерно-технологічні й інші спеціальні знання, а також практичні навички застосування відповідних технічних засобів і прийомів. Припущення і ймовірні висновки, що не заносяться до протоколу слідчої дії, не мають доказового значення, але можуть братися до уваги при формуванні версій, перевірятися шляхом проведення експертиз та інших слідчих дій [9, с. 205-206].

З аналізу вказаних кримінально-процесуальних норм вбачається різниця у процесуальному статусі вказаних учасників кримінального провадження. Так, спеціаліст, використовуючи свої спеціальні знання, надає допомогу щодо виявлення, фіксації, огляду доказових матеріалів, застосування для цього необхідних технічних засобів (фотографування,

складення схем, планів, креслень тощо), тоді ж як експерт досліджує направлені йому на експертизу матеріали і формулює висновки за поставленими перед ним питаннями, які мають статус самостійних доказів. Якщо експерт досліджує вже одержані докази і дає висновок, який має самостійне доказове значення, то спеціаліст покликаний надати допомогу в збиранні доказів, тобто у фіксації матеріалів, які можуть використовуватись у кримінальному провадженні як докази.

Участь у кримінальному процесі спеціаліста, експерта має важливе, іноді вирішальне значення для справи. Їх показання і висновки містять фактичні дані, які підлягають аналізу, співставленню з іншими матеріалами і є підставою для висновків щодо обставин справи [10, с. 330-331].

Самостійним учасником кримінального провадження з визначеним у законі процесуальним статусом є перекладач. Специфіка участі перекладача у кримінальному судочинстві полягає в тому, що він в певній мірі забезпечує весь комплекс функцій органів, що здійснюють провадження по справі та інших учасників процесу. Тому, вступаючи у правовідносини з ними, перекладач прямо або опосередковано впливає на весь хід провадження по справі, на його якість [11, с.112].

На думку Н.В. Софійчук, перекладачем є спеціаліст, який володіє спеціальними знаннями з іноземної мови чи сурдоперекладу та є фахівцем в сфері лінгвістики [12, с.21]. Слід зазначити, що на різних стадіях кримінального провадження перш ніж запросити особу в якості перекладача, слід визначитись з мовою, якою володіє учасник провадження. Тому допустимими є ситуації, коли зробити це без допомоги спеціаліста в сфері мовознавства чи, навіть, мовознавчої експертизи важко. Сформульоване ж законодавцем визначення поняття спеціаліста (ч.1 ст. 71 КПК України), на жаль, обмежується лише спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів. Тому законодавче визначення спеціаліста потребує уточнення.

У будь-якому випадку, незважаючи на наявність схожих та відмінних ознак у процесуальному статусі спеціаліста, перекладача та експерта, їхня діяльність носить не взаємовиключний, а

взаємодоповнюючий характер, що сприяє ефективному провадженню кримінальної справи.

У кримінальному процесі України в окремих випадках необхідним є використання спеціальних знань педагога (психолога). Його залучення є необхідним для забезпечення дотримання захисту прав та законних інтересів малолітньої чи неповнолітньої особи, сприяння слідчому та суду в отриманні повних і достовірних показань неповнолітнього шляхом встановлення з ним психологічного контакту. Як правило органами досудового розслідування, судом до участі у кримінальних справах під час допиту неповнолітнього свідка залучається один або декілька педагогів. Судова практика свідчить, що в судовому засіданні проводиться допит педагога як свідка, який дає показання тільки на підставі своїх спеціальних знань та досвіду. Слід зазначити, що участь педагога, психолога є обов'язковою не лише при проведенні допиту малолітньої або неповнолітньої особи, а й при проведенні слідчих (розшукових) дій за їх участю (ст. 227 КПК України).

Педагог повинен допомогти малолітній чи неповнолітній особи при допиті подолати відчуття страху, сорому і налаштувати його на давання достовірних та повних показань. Участь педагога також є додатковою гарантією повноти і правильності записів показань в протоколі допиту, сприяє реалізації прав та законних інтересів неповнолітнього [4, с. 15].

КПК України не встановлює вимоги до особи, яка виконує функцію педагога під час допиту неповнолітнього. Вивчення енциклопедичних джерел свідчить, що педагогічним працівником є особа, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки і здійснює педагогічну діяльність [13, с.467]. Особа, яка володіє педагогічними (психологічними) знаннями, має віднайти підхід до неповнолітнього правопорушника: відповідним чином побудувати бесіду із ним, коректно поставити питання, що дало б змогу слідчому або суду з'ясувати обставини, що підлягають обов'язковому встановленню у справах про злочини неповнолітніх [14, с.50]. Вбачається, що педагог (психолог) повинен не тільки володіти знаннями в галузі педагогіки та психології, а й мати досвід роботи із неповнолітніми тієї вікової категорії,

до якої належить особа, яку допитують. Останнім часом прокурорсько-слідчими працівниками розпочинається процес залучення у досудове розслідування спеціалістів-психологів, для участі як в інформаційно-пошукових, інформаційно-комунікативних, так і в комунікативних слідчих (процесуальних) та розшукових діях, наприклад, огляді місця події, впізнанні осіб та предметів, слідчому експерименті, обшуку, проведенні експертизи, допиті, очній ставці тощо. Професійно володіючи спеціальними психологічними знаннями, спеціаліст-психолог у процесі огляду може виявити матеріалізоване відображення граней людської психіки в обстановці місця події, так звані психологічні сліди, та надати слідчому інформацію психологічного характеру про потреби, звички, професійні та побутові навички, деякі риси характеру злочинця, мотиви, мету злочину, психологічну атмосферу на час вчинення цього діяння, тобто скласти психологічний портрет злочинця (правопорушника) [15].

В деяких випадках при проведенні таких слідчих дій, як огляд трупа (ст. 238 КПК України), огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК України), освідування (241 КПК України), процесуальний закон передбачає використання спеціальних знань судово-медичного експерта чи лікаря. Необхідність залучення зазначених осіб обумовлена специфікою об'єкту огляду. Як зазначають А.А. Кравченко та М.Г. Щербаковський для проведення зазначених слідчих дій, слід залучати судово-медичного експерта, так як він є фахівцем, що спеціалізується на дослідженні слідів злочину як на поверхні тіла людини, так і на внутрішніх органах. Лікар може залучатись для таких дій лише у виняткових випадках [4, с.25].

Таким чином, слід зазначити, що спеціальні знання у кримінальному провадженні не є загальнодоступними чи загальновідомими. Особи, які ними володіють повинні мати спеціальну освіту, професійну підготовку та досвід роботи у відповідній галузі. Саме високий фаховий рівень експерта, спеціаліста, перекладача, лікаря чи педагога має бути свідченням точності та правильності їхніх формулювань та унеможливить допущення помилок у кримінальному провадженні.

Література

1. Советский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1981.– 1600 с.
2. Галкин В.М. Средства доказывания в советском уголовном процессе. / В.М. Галкин - М.: ВНИИСЭ, 1968. – Ч. 2. – 67 с.
3. Соколовский З.М. Понятие специальных знаний / З.М. Соколовский // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1969. - Вып. 6. – С.113-125.
4. Щербаковский М.Г. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений./ М.Г. Щербаковский, А.А. Кравченко – Х: Ун-т внутр. дел, 1999. – 78 с.
5. Шевелёв И. А. Язык судопроизводства и участие переводчика в уголовном процессе России: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.09. / Шевелёв Игорь Александрович – Санкт-Петербург, 2008. – 189 с.
6. Гришина Е.П. Специалист как сведущее лицо и участник процесса доказывания в уголовном судопроизводстве / Е.П. Гришина, И.В. Абросимов // Современное право. – 2005. – №8. – С.52-55.
7. Кримінальний процес: підручник / За заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного – К.:»Центр учбової літератури», 2013. – 544 с.
8. Про судову експертизу: закон України від 25.02.1994 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу:
[http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12.](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12)
9. Кримінальний процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар / [Ківалов С.В., Міщенко С.М., Захарченко В.Ю.] – Х.: Одіссей, 2013. – 1104 с.
10. Курс советского гражданского процессуального права: Теоретические основы правосудия по гражданским делам: в 2-х томах. / [Редкол.: Гуреев П.П., Добровольский А.А., Мельников А.А.] – М.: Наука, 1981.
Т.1. – 1981. – 464 с.
11. Леоненко М.І. Принцип національної мови у кримінальному судочинстві: дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.09. / Леоненко Максим Іванович – Запоріжжя, 2001 – 187 с.
12. Софійчук Н.В. Производство следственных действий с участием иностранных граждан стран СНГ : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юрид наук: спец. 12.00.09. «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Н.В. Софійчук – Иркутск, 2005. – 30 с.
13. Юридична енциклопедія: [в 6 т.] / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Т.4: – К.: «Українська енциклопедія», 1998. – 690 с
14. Тетюев С.В. Сравнительно-правовой анализ законодательства Российской Федерации и Азербайджанской республики, регламентирующего участие педагога и психолога в следственных действиях / С.В. Тетюев. – 2008. – №12. – С.49-52.
15. Озерський І.В. Оптимізація використання та застосування спеціальних психологічних знань у кримінальному процесі України (аналіз нового кримінального процесуального кодексу) / І.В. Озерський [Електронний ресурс] // Режим доступу:

<http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/9526/%CE.>

Анотація

Мединська Л.В. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України. – Стаття.

У статті аналізуються особливості використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України та залучення у провадження спеціальних суб'єктів. Розглядається поняття учасників кримінального провадження, які володіють спеціальними знаннями – спеціаліста, експерта, перекладача, педагога, лікаря. Звертається увага на окремі аспекти процесуального статусу вказаних осіб.

Ключові слова: спеціальні знання, учасники кримінального провадження, експерт, спеціаліст, перекладач, педагог.

Аннотация

Медынская Л.В. Использование специальных знаний в уголовном судопроизводстве Украины. – Статья.

В статье анализируются особенности использования специальных знаний в уголовном судопроизводстве Украины и привлечение в производство специальных субъектов. Рассматривается понятие участников уголовного судопроизводства, которые обладают специальными знаниями – специалиста, эксперта, переводчика, педагога, врача. Обращается внимание на отдельные аспекты процессуального статуса указанных лиц.

Ключевые слова: специальные знания, участники уголовного производства, эксперт, специалист, переводчик, врач.

Summary

Medynska L.V. Application of special knowledge in criminal process of Ukraine. – Article.

In the article peculiarities of special knowledge application in criminal process of Ukraine and involvement of special subjects to the proceeding are analyzed. A notion of participants of criminal process owning special knowledge – a specialist, an expert, an interpreter, a teacher, a doctor – is considered. The author draws attention to some aspects of the procedural status of these persons.

Key words: special knowledge, participants of criminal process, expert, specialist, interpreter.

